

În secolul al IX-lea, întinderea și sfera de influență a puterii bulgare și principatului moravian, intensitatea și interpretarea toponimiei slave, existența unor toponimice premaghiare neslave, poziția populației în lumina toponimiei, corelația populației băștinașe cu slavii. Aspectele arheologice sînt și mai numeroase; pentru ele cercetătorul din România va trebui să țină seamă, în lumina cărții semnalate, de asemenea de situația din Ungaria de dincolo de Dunăre. Înșirăm, selectiv, cîteva dintre ele: semnificația și originea pintenilor de tip carolingian și a ceramicii fine cu forme de butelii și de amfore, folosirea în continuare sau reintrebuințarea construcțiilor romane, răspîndirea,

originea și durata ritului de incinerare în a doua jumătate a mileniului întii și poziția culturii Biele-Brdo. Problema datării rotundelor este importantă și pentru cea de la Alba Iulia, din Bălgradul lui Gyula (= Gyulafehérvár), iar în privința cetăților de pămînt cu valuri cu arsură se accentuează necesitatea datării lor cît mai precise, pentru a le putea interpreta din punct de vedere istoric.

Toate aceste exemple arată actualitatea și valoarea cărții, de care va trebui să se țină seamă și la tratarea istoriei secolului al IX-lea pe teritoriul României.

K. Horedt

ROSEMARIE FRANZ. *Der Kachelofen. Entstehung und kunstgeschichtliche Entwicklung vom Mittelalter bis zum Ausgang des Klassizismus*, Akademische Druck- u. Verlagsanstalt, Graz, 1969, 194 p. + 609 plășe + 47 de figuri în text

Ca în multe alte domenii ale istoriei culturii materiale europene, secolul al XIV-lea a înregistrat un însemnat progres și în cadrul producției de ceramică prin afirmarea ramurii producătoare de cahle de sobe, olarii medievale fiind socotiți primii artizani de construcții de sobe, activitate meșteșugărească deosebit de prodigioasă, mai ales sub raport artistic, timp de peste cinci secole. A fost, de aceea, firesc ca studiul cahlelor și al sobelor de cahle să rețină atenția specialiștilor încă de la sfîrșitul secolului al XIX-lea, astfel că, în primele trei-patru decenii ale secolului nostru, studiul respectiv să i se consacre deja o literatură destul de bogată¹; în această vreme apar și la noi primele lucrări referitoare la cahleele medievale². Cercetările arheologice din anii de după război au contribuit într-o largă măsură la elaborarea de noi studii de sinteză³ bazate pe o documentație bogată și superior valorificată în funcție de criteriile cronologice și tipologice.

¹ Lista completă a acestei bibliografii se află la p. 169-172 în lucrarea anunțată în titlu.

² R. Gassauer, BCMI, 1935, fasc. 86, p. 145 și urm.; Barbu Slătineanu, BCMI, 30, 1937, 93, p. 141 și urm.

³ Prin modul în care reușesc să îmbrățișeze întregă această problemă privind părțile centrale ale Europei, de o deosebită utilitate științifică sînt lucrările: I. Holl, I, BudReg, 18, 1958, p. 211-300; P. Voit - I. Holl, *Alle ungarische Ofenkacheln*, Budapesta, 1963; idem, *Carreaux de poël hongrois*, Budapesta, 1965.

Lucrarea Rosemariei Franz reprezintă prima monografie fundamentală asupra sobelor de cahle fiindcă, așa cum anunță subtitlul, urmărește, și izbutește în largă măsură, să clarifice originile și etapele evoluției lor istorice pe o perioadă de mai bine de patru secole. Folosirea unui vast material muzeistic, a știrilor documentare și a stampelor de epocă, întreprinderea unei competente analize a elementelor iconografice au permis autoarei o tratare cronologică a întregii probleme, fapt care a însemnat un cișlig de real interes științific.

Primul capitol cuprinde tratarea pe scurt (p. 11-23) a *tehnicii și materialului* privind instalațiile de încălzit pe baza căreia se demonstrează *geneza sobelor de cahle și formele lor timpurii* din soba țărănească construită din piatră sau din lut, alimentată cu foc dintr-o încăpere alăturată sau din afară. Astfel de sobe s-au folosit în zonele muntoase din centrul Europei ca urmare a climii reci. De dimensiuni mici, foarte asemănătoare unor cuptoare de formă tronconică sau boltite (în formă de con sau de semisferă), primele reconstituirii de astfel de sobe au un număr mic de cahle-oală îngropate în grosimea pereților de lut cu scopul de a iradia căldura (vezi reprezentarea grafică din fig. 11). Dacă pentru sobele de cahle-oală, evaluate deja în secolul al XIV-lea, există unele date iconografice, în ceea ce privește precursorii acestora din evul mediu timpuriu, autoarea se întemeiază în special pe material etnografic de dată relativ recentă.

Evident, noi contribuții privind problema cunoașterii instalațiilor de încălzit din evul

mediu timpuriu revin cercetării arheologice⁴. Deocamdată, în ceea ce privește stadiul cunoștințelor referitoare la realitățile de la noi, putem cita descoperirea, de dată recentă, a primei sobe de cahle-oală datînd din prima jumătate a secolului al XV-lea la Rîmnicu Vilcea⁵, urmată curînd de semnalarea unei (sau a două) astfel de sobe deja în prima jumătate a secolului al XIV-lea în reședința întărită a Bogdăneștilor din Maramureș⁶.

Din cuprinsul acestui capitol, bogat în considerații de ordin tehnic, reținem ideea originii romane a cahlelor, autoarea avînd în vedere procedeele folosirii oalelor în construcția zidurilor boltite în antichitate, cît și asemănările dintre formele celor mai timpurii cahle și vasele-cupe folosite în scopul arătat mai sus de către constructorii antici. Din zona muntoasă a Alpilor, unde se socotește că au apărut, sobele de cahle s-au răspîndit spre nord și răsărit unde, mai întîi în reședințele nobililor și în locuințele bürgerilor, au cunoscut o dezvoltare artistică.

Capitolul următor (p. 24–37) cuprinde studiul tipologiei cahlelor și al evoluției de la cahla-oală modelată la roata olarului la formele cu fața anterioară decorată (vezi graficele de la fig. 12 a, 12 b și 13). Prima

⁴ În ceea ce privește teritoriile noastre, unele indicii interesante pentru caracteristicile instalațiilor de încălzit timpurii, credem că le pot oferi *cuptoarele cu vîlătuci* datînd din secolul VI de la Dulceanca. Cf. Suzana Dolinescu-Ferche, *Așezări din secolele III și VI e.n. în sud-vestul Munteniei. Cercetările de la Dulceanca*, București, 1974, p. 73, 76, 94. Un alt gen de *instalații de încălzit* — gătit se cunosc în așezarea de la Coconi și datează din secolul al XIV-lea. Ele sînt compuse din cuptor (construit din lut, de formă tronconică, înalt de 0,70 m, cu acoperișul plan) și din vatră. Cf. Nicolae Constantinescu, *Coconi, Un sat din Clmpia Română în epoca lui Mircea cel Bătrîn. Studiu arheologic și istoric*, București, 1972, p. 46, și fig. 17–20. Cîteva cahle-oală asemănătoare intru totul celor din sobele de la Rîmnicu Vilcea și de la Cuhea se documentează și la Coconi; vezi pl. 32/1,3; pl. 36/1; și pl. 38/3 din ilustrația cărții mai sus citate.

⁵ Elena Busuioc, *Raport preliminar asupra săpăturilor arheologice din anul 1970 de la Rîmnicu Vilcea*, prezentat în sesiunea de rapoarte a Institutului de arheologie din februarie 1971 și comunicarea aceleiași, *O casă de orașean din prima jumătate a secolului al XV-lea la Rîmnicu Vilcea*, ținută la sesiunea Direcției monumentelor istorice în Ianuarie 1973.

⁶ Radu Popa, SCIV, 24, 1973, 4, p. 671–679.

ispită către o modelare artistică au oferit-o cahlele-oală a căror margine deschisă a căpătat forma triunghiulară, pătrată sau în formă de inimă. Cea mai veche încercare de decorare artistică constă în decorul cu cercuri concentrice pe fundul cahlelor-castroane (Schüsselkachel). Decorarea suprafeței interioare a fundului acestor cahle (a căror profunzime scade pentru a aduce în prim plan decorul) este variată, la libera alegere a olarului și ca atare inspirată din ornamentica oalelor de uz comun. Totodată aceste elemente de decor au un vădit caracter tehnic, ele fiind dictate, în bună măsură, de posibilitățile pe care le oferă tehnica modelării la roata olarului a acestor produse ceramice. Pe măsură ce tehnica de modelare a cahlelor evoluează, mai ales atunci cînd cahlele primesc o față expusă mai propice decorării, și mijloacele de ornamentare ale acestora — venind în întîmpinarea progresului tehnicii de confecționare cu ajutorul tiparelor — se vor modifica și se vor îmbogăți sub raportul creației artistice. Prin urmare, evoluția formei cahlelor s-a făcut din motive estetice — mărimea suprafeței destinată decorării — dar și din rațiuni de ordin tehnic, sobele făcute din cahle unite una lîngă alta fiind evolute în raport cu cele la care rămîn spații de lut între cahle.

Capitolele dense din lucrare sînt rezervate *cahleror și sobelor de cahle din secolele XIV și XV* (p. 38–69) și *sobelor din secolul al XVI-lea* (p. 70–116).

Sobe întregi din secolul al XIV-lea nu s-au păstrat ci doar grupe de cahle și reconstituirii de modele de sobe datorate lui I. Holl⁷. Termenul de sobă de cahle (*Kachelofen*) era cunoscut în secolul al XIV-lea în limba germană literară, iar la 1405 apare prima dată consemnat în limba germană uzuală sub forma de „Kachelovan” (vezi p. 38). Datele furnizate de săpăturile arheologice sau cele oferite de caracteristicile stilistice arată că pe parcursul secolului al XIV-lea forma cahlelor și a sobelor de cahle s-a diversificat în mod apreciabil. Atît prin monumentalitatea dimensiunii, cît și prin valoarea lor artistică, sobele din secolele XIV și XV erau cele mai reprezentative piese ale arhitecturii de interior. Ele erau alcătuite dintr-o parte de formă cubică — camera de foc propriu-zisă — susținută de un soclu de piatră, din cărămidă sau din cahle; deasupra camerei de foc soba se continua cu o formă poligonală și se termina cu o cornișă (fig. 15, 16, 17, 18, 93, 102, 104). Aceste sobe, arată autoarea, se documentează în sudul R. D. Germană și R.F. Germania, în Austria, Ungaria, Cehoslovacia și Polonia. Adăugăm că

⁷ I. Holl, *op. cit.*, p. 233.

astfel de sobe se documentează în Moldova⁸, în a doua jumătate a secolului al XV-lea ca să nu cităm decât impunătoarea sobă, aparținând goticului târziu, din casa domnească de pe platoul din fața Cetății de scaun a Sucevei.

Dând dovadă de o deosebită erudiție, Rosemarie Franz valorifică în continuare un bogat material documentar aflat în muzee din centrul și nordul Europei (ilustrat din plin în lucrare și într-o remarcabilă realizare grafică), stabilind totodată diferitele centre și ateliere creatoare de modele caracteristice. Autoarea subliniază însă caracterul dificil al acestei întreprinderi, dată fiind largă circulație pe care o au modelele de cahle cit și împrejurarea că ridicarea unei sobe însemna, adeseori, efortul mai multor sobari.

Pe lângă reprezentările profane — cu bărbați și femei, cu cavaleri, cu scene de vânătoare, cu scuturi și blazoane și cu scene inspirate din fabule —, frecvente în secolul al XIV-lea, un loc important îl ocupă în secolul al XV-lea scenele biblice.

Începând cu secolul al XVI-lea sobele întregi păstrate se înmulțesc astfel că lucrarea cuprinde cel mai bogat repertoriu de astfel de piese conservate în muzeele europene.

Adevărat mobilier somptuos, distingându-se prin ornamentația de smălțuri multicolore, sobele din secolul al XVI-lea aparțin stilului Renașterii (fig. 3—7; 207—355). Cele mai vechi cahle cu motive renaștentiste apar în

⁸ Radu Popa, SCIV, 20, 1969, 1, p. 55—63. Alt tip de sobă construită din cahle cu deschiderea pătrată de forma unor castroane (Schüsselkachel) se documentează la cumpăna dintre secolele al XIV-lea și al XV-lea în jumătatea nordică a Moldovei.

partea germană a Elveției sub înfruntarea Renașterii italiene. De aici, arată autoarea, noul stil s-a răspândit în restul Europei: socotește însă că în teritoriile germane, privind replica viguroasă a stilului gotic, acesta nu a însemnat decât o transplantare. Pe lângă cele arătate mai sus, se modifică forma cahlelor, ciștigând în dimensiuni, precum și motivele decorative și tot acum apar primele sobe de faianță. Dintre piesele acestea, de certă valoare artistică, rețin atenția sobele și cahlele cu portrete de regi, prinți și principe (fig. 14, 137, 144, 221—226, 232—239), cele cu reprezentări creștine tratate în concepția catolică (fig. 336, 337, 355) sau în spiritul mișcării Reformei (fig. 207—217), precum și cele care își iau subiectele din artele libere. Înregistrăm, de asemenea, apariția în această vreme în părțile centrale ale Europei a sobelor care au drept caracteristică desfășurarea legată de decorul pe întreaga suprafață a sobei (fig. 294—297).

În secolele XVII—XIX, centrul Europei (familiar autoarei) cunoaște sobele din faianță și porțelan construite în stilurile târzii ale barocului, rococoului și clasicismului (p. 117—163) și care, sub raportul valorii artistice, sînt departe de a mai prezenta același interes ca monumentele din secolele XIV—XVI.

Studiul formelor de cahle și al sobelor de cahle, evoluția acestora de-a lungul a peste patru secole (XIV—XVIII) și, ca atare, integrarea lor în cultura materială medievală a țării noastre se impune cu necesitate, dată fiind existența unui bogat material arheologic și muzeistic ce trebuie valorificat în scopul arătat.

Elena Busuioac